

Päivi Marjanen, Marjaana Marttila ja Marjo Varsa

Johdanto

Yhteiskunnallinen muutos niin aikuisten kuin lastenkin yhteisöllisyydessä on herättänyt pohtimaan nyky-yhteiskunnasta kadonnutta tai paikoin muuttunutta yhteisöllisyyttä. Uusissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota erityisesti yhteisöjen ja yhteisöllisyyden muuttumiseen modernistuvassa maailmassa. Yhteiskunnan monimutkaisuudessa ja eriytyessä perinteiset yhteisöllisyyden muodot, kuten kansalliset yhteisöt, uskonto ja perherakenteet, ovat muuttaneet muotoaan. Moderneja yhteisöjä leimaavat pikemminkin moninaisuus, erot ja satunnaisuus. (Hautamäki 2005, 49.) Sekä perheet moninaisissa muodoissaan että uskonnot ovat kuitenkin säilyneet yhteiskunnassamme. Johonkin kuulumisen tarve ei ole kadonnut, vaan yhteisöjen merkitystä on jälleen alettu korostaa. Tässä kirjassa keskitymme erityisesti varhaislapsuuteen liittyviin yhteisöihin.

Tutkimusten mukaan (katso esimerkiksi Wilkinson & Pickett 2010) sosiaaliset yhteisöt ovat merkittäviä useastakin syystä. Ne muun muassa pidentävät elinikää ja kohentavat elämänlaatua. Sosiaalinen syrjäyttäminen, kuten epäreilu, epätasa-arvoinen kohtelu tai ryhmästä erottaminen, voi näkyä jopa samanlaisina reaktioina aivoissa kuin fyysinen kipu. Sitä vastoin turvallinen ja luottavainen vuorovaikutus helpottaa oppimista.

Varhaisina vuosinaan lapset oppivat ryhmäkäyttäytymisen perussääntöjä. Näiden taitojen harjoittelu riittävän varhaisessa vaiheessa on tärkeää. Ryhmässä on mahdollista käydä erilaisia tunteita läpi. Positiivisten tunteiden lisäksi lasten on tärkeä oppia kohtaamaan ja sietämään negatiivisia tunteita, kuten häpeää ja surua. On tärkeää,

että eri kulttuureista tulevat lapset oppivat työskentelemään yhdessä, jotta ihmisten välinen luottamus ja suvaitsevaisuus lisääntyvät. Ryhmäkäyttäytymisen perussäännöt täytyy hallita, jotta pystyy toimimaan yhteisön jäsenenä.

Yhteistä määritelmää yhteisölle ja yhteisöllisyydelle on vaikea luoda, koska kyse on hyvin moniulotteisista ilmiöistä. Yhteisön määrittelyyn sisältyvät olennaisesti johonkin kuuluminen ja tähän kuulumiseen liittyvä me-henki. Yhteisön merkitystä korostetaan sillä, että se luo positiivisen tunnesiteen ihmisten välille. Yhteisön määrittelyyn kuuluvat myös osallisuus, yhteinen jaettu tekeminen ja kiinnostuksen kohteet. Yhteisöllisyyttä tulee rakentaa ja se rakentuu tilassa, ajassa ja vuorovaikutuksessa. Yhteisöt perustuvat valintaan sekä yhteiseen ja yhdessä luotuun toimintaan. Tämä ei kuitenkaan useinkaan toteudu lasten yhteisöissä, sillä suurin osa niistä on aikuisten luomia, määriteltäviä ja ylläpitämiä. Voidaanko siis esimerkiksi päiväkotiryhmää pitää aitona lasten yhteisönä, jos lapsi ei voi itse päättää osallistumisestaan ryhmään eikä määritellä omaa yhteisönsä? Pahimmassa tapauksessa lapsella ei ole lainkaan vaikutusmahdollisuutta yhteisön toimintaan ja toimintasääntöihin.

Yhteisöllisyyteen liittyy olennaisesti myös socialisaatio. Lasten socialisaatioprosessista on kirjoitettu hyvin vähän. Tämä johtunee siitä, että lapset kuuluvat yhteiskunnan marginaaliryhmiin. Corsaron mukaan lasten socialisaatioprosessia voi tarkastella kahdesta eri näkökulmasta. Deterministisessä mallissa lasta pidetään kohteena, jota valmennetaan ja avustetaan niin että hän kykenee toimimaan yhteiskunnan jäsenenä. Lapsen rooli prosessissa on varsin passiivinen. Toisen näkökulman mukaan lasta voidaan pitää myös aktiivisena yhteisössä toimijana ja oppijana. Tätä ajattelutapaa edustaa muun muassa Vygotski, joka painottaa erityisesti sitä, että lapsen sosiaalinen kehitys on tulosta yhteisestä toiminnasta. Nämä yhteiset toiminat ja vuorovaikutus johtavat uusiin taitoihin ja tietoihin. Erityisen tärkeää prosessissa on kieli. Vygotski pitääkin kieltä työkaluna, jolla on historiallinen ja kulttuurinen perusta. Corsaron mukaan tämän teorian ongelma on, että painopiste on edelleen lapsen yksilöllises-

sä kehityksessä, vaikkakin teoria painottaa sosiaalisen kehityksen tapahtumista vuorovaikutteisessa prosessissa. Painopiste pitäisi olla vielä enemmän siinä, miten lapset neuvottelevat, jakavat tai luovat kulttuuria toistensa sekä aikuisten kanssa. Sosialisatioprosessia pitäisi tarkastella pikemminkin prosessina, jossa lapset eivät pelkästään sisäistä olemassa olevaa vaan innovatiivisesti ja luovasti osallistuvat kulttuuriseen tuottamiseen ja edistävät muutosta. (Corsaro 1997.)

Corsaron (2011) mukaan lapsi osallistuu ja toimii aktiivisesti monissa olemassa olevissa vertaiskulttuureissa spiraalinomaisesti. Vaikka perhe on lapsen osallisuudessa keskiössä, se tarjoaa yhdyssiteen ja mahdollisuuden olla osana kulttuurisia instituutioita, joita ovat muun muassa ammatilliset, poliittiset, uskonnolliset, kulttuuriset, yhteisölliset, taloudelliset ja koulutukselliset ryhmät. Yksilöllinen kehitys rakentuu kollektiivisena tuottamisena erilaisissa vertaisryhmissä, jotka samalla edistävät aikuisten yhteiskunnan ja kulttuurin uudelleen rakentamista ja muutosta.

Tämä kirja nostaa keskiöön lapsen oikeuden kasvaa ja vaikuttaa, osallistua ja oppia osana yhteisöjä. Nykyään kasvatus on vahvasti pedagogisoitunut, institutionalisoitunut ja keskittynyt yksilön kasvattamiseen ja jättää huomioimatta riittävästi ryhmän merkitystä lasten kasvun, kehityksen ja oppimisen mahdollistajana. Pääpaino kasvatuksessa on siirtymässä varhaisessa vaiheessa hankittaviin akateemisiin taitoihin ympäristöissä, joissa lapset ovat aikuisten työn ja valvonnan kohteina. Huomiota tulee kiinnittää enemmän lasten osallisuuteen, lasten yhteisöihin sekä heidän oman kulttuurinsa luomiseen. Keskeistä on pureutua lasten oikeuksiin ja osallisuuteen niin yhteiskunnallisella, kunnallisella, paikallisella kuin henkilökohtaisen kohtaamisen ja vuorovaikutuksenkin tasolla.

Kaukoluoto (2010) on käyttänyt varhaislapsuuteen liittyvistä yhteisöistä käsitteitä toiminta- ja kasvuyhteisöt, joita ovat ennen kaikkea koti, kodin lähipiiri ja päiväkotit. Kaukoluoto käyttää käsitteitä määritellään lapsen kasvun ja kehityksen fyysistä ja sosiaalista paikkaa. Tässä teoksessa päähuomio on erilaisissa päivähoidon lasten yhteisöissä. Pidämme olennaisena, että lukijat pohtivat lasten yhteisö-

jä, niiden rakentumista ja rakentamista sekä merkitystä lasten hyvinvoinnille. Lasten yhteisö antaa lapselle kokemuksia yhteisön jäsenyyden saavuttamisesta, yhteisön jäsenyydestä ja jäsenyyden haasteista sekä yhteisöön kuulumisen tunteesta. Yhteisöllisyyden rakentaminen on kasvattajalta harjoittelua vaativa taito, ja aikuisilla on merkittävä rooli lasten yhteisöjen muodostumisessa. Lasten kannalta tämä aikuisen yhteisöjen rakentamisen taito on kuitenkin erityisen tärkeä. Alussa tapahtuvat kohtaamiset ja niistä saadut kokemukset voivat olla hyvinkin merkittäviä lasten yhteisöjen rakentumisessa. Lapset opettelevat silloin yhteisön pelisääntöjä, sitä kuinka päästään ryhmään mukaan ja muodostetaan ystävyysuhteita.

Kaipio (1999) käyttää lasten yhteisöistä käsitteitä kasvatusyhteisö, lasten yhteisö eli kasvuyhteisö ja kasvattajayhteisö. Kasvatusyhteisö koostuu jaottelun mukaan lasten yhteisöstä ja kasvattajayhteisöstä. Esimerkiksi koko päivähoitoyksikköä voidaan pitää kasvatusyhteisönä, jonka sisällä toimivat erikseen kasvattajayhteisö ja lasten yhteisö. Kasvatusyhteisössä yhteisyys kehittyy vuorovaikutuksessa toiminnan kautta. Kasvatusyhteisön perusta on kasvatuskumppanuudessa.

Varhaiskasvatussuunnitelman (vasu) mukaisesti kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan vanhempien ja ammattihenkilöstön tietoista sitoutumista toimimaan yhdessä lasten kasvun, kehityksen ja oppimisen prosessien tukemisessa. Kasvatuskumppanuus edellyttää kiinteää kasvatusyhteisöä, joka perustuu keskinäiseen luottamukseen, tasavertaisuuteen ja toistensa kunnioittamiseen. Kasvatuskumppanuuden toteutuminen laaja-alaisesti edellyttää, että kasvattajien yhteistyölle on varattu riittävästi aikaa. Kasvattajien yhteistyön lisäksi on tärkeää, että vanhemmat voivat kohdata toisensa vertaisina.

Yhteisöllisyys rakentuu osallisuuden kokemukselle. Turja (2007, 167–196) on varhaiskasvatuksen osalta jaotellut osallisuuden kolmen tarkastelunäkökulman, yhteiskunnallisen, ammatillisen kehittymisen ja pedagogisen alle. Yhteiskunnallisen näkökulman mukaan tietyt lait, sopimukset ja ohjaavat asiakirjat sekä niiden taustalla oleva yhteiskunnallinen arvoajattelu jo itsessään edellyttävät lasten osallisuutta. Ammatillisen kehittymisen näkökulma korostaa lasten

osallisuuden merkitystä varhaiskasvatuspalvelujen kehittämisessä ja kasvatuksen ammattilaisten oman asiantuntijuudessa kehittymisen apuna; lasten näkemykset toimivat kasvattajille oman työn peilinä ja uusien näkökulmien esiin nostajina. Osana tätä ammatillista kehittymistä on sosiaalipedagoginen työskentelyote, jossa sosiaalinen ja pedagoginen ovat vuorovaikutteisessa suhteessa toisiinsa. Pedagogisen näkökulman mukaan lasten osallisuus on edellytys sosiokulttuurisen oppimiskäsityksen mukaisen varhaiskasvatustyön toteuttamiselle. Se tarjoaa myös mahdollisuuden tukea lapsen myönteisen itsetunnon kehittymistä sekä sellaisten neuvottelu- ja keskustelutaitojen oppimista, joita yhdessäolo ryhmässä edellyttää. Osallistuminen ja osallisuus edellyttävät myös, että lapsi saa riittävästi ikätasonsa mukaista tietoa, jonka pohjalta hän voi esittää omia näkemyksiään ja toiveitaan sekä tehdä itseään ja asioitaan koskevia päätöksiä.

Tässä kirjassa kerrotaan, miten lasten yhteisöt kehittyvät, miten lasten yhteisöt ilmenevät ja millainen merkitys niillä on lapselle. Lasten yhteisöt ovat paikkoja, joissa lasten ystävyysuhteet rakentuvat. Yhteisöllisyyden kehittyminen on pitkäkestoinen prosessi, eikä kyse ole automaatiosta, vaan yhteisöllisyys rakentuu ja se rakennetaan. Kirjassa pyritään osoittamaan, miksi lasten yhteisöt ovat tärkeitä, mutta myös se, että on tärkeää ottaa lapset mukaan yhteisöjen suunnitteluun.

Kirjassa käsitellään myös lasten oppimista, joka tapahtuu merkittävässä määrin juuri lasten kasvuyhteisöissä. Oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa, jolloin merkityksiä, tietoa ja ymmärrystä opittavasta asiasta rakennetaan yhdessä. Aikuisen on tärkeää tiedostaa oma roolinsa oppimisen tukijana. Yhteisöllinen oppiminen tapahtuu parhaimmillaan lasten leikkutilanteissa. Vahvasti aikuislähtöinen toiminta nielee tilan lasten vertaisryhmässä tapahtavalta oppimiselta. Opettajan vahva autoritaarisuus voi muodostua myös esteeksi yhteisöllisyyden kehittymiselle (ks. Koivula 2010, 116–118).

Kirjan alkuosassa pohditaan, mitä yhteisöllisyyden luominen, tukeminen ja näkyväksi tekeminen merkitsevät pedagogisena toimintana. Vastavuoroinen kohtaaminen, yhteisöllinen pedagoginen ja

sosiaalipedagoginen suunnittelu ja yhteistoiminnallinen oppiminen voivat tehdä kasvuyhteisöä näkyväksi päivittäisessä varhaiskasvatuksen arjessa. Pedagoginen suunnittelu, käytäntöjen kehittäminen ja arviointi kuuluvat elävään, muuttuvaan ja muotoutuvaan kasvuyhteisöön. Pedagogiseen toimintaan liittyy olennaisesti myös johtajuus. Sosiaalipedagogisen johtamisen lähtökohtana on tietoisuus siitä, että lapsen kasvatukseen kuuluva kasvu ja oppiminen tapahtuvat kasvatusyhteisön sisällä sosiaalisessa kontaktissa huoltajiin, ammattikasvattajiin ja toisia lapsia käsittävään vertaisryhmään. Johtajalta vaaditaan hyviä vuorovaikutustaitoja, koska sosiaalipedagoginen johtaminen tapahtuu pääosin vuorovaikutuksessa kuuntelemalla, keskustelemalla ja neuvottelemalla. Tavoitteellinen, lasten hyvinvointiin tähtäävän varhaiskasvatuksen johtaminen edellyttää johtajalta myös tutkimisen ja kehittämisen taitoja. Myös pienryhmätoiminta lasten kanssa on pedagoginen valinta, ja se tukee lapsen oikeutta kasvuyhteisöönsä.

Lapsen keskeinen kasvuyhteisö kodin lisäksi muodostuu varhaiskasvatuspalveluissa. On tärkeää tarkastella näitä eri kasvuyhteisöjä kokonaisuutena lapsen näkökulmasta. Kokonaisuuteen vaikuttaa monella eri tasolla yhteiskunnan suhtautuminen lapsiin ja lapsiperheisiin. Suomessa lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikka muodostaa kokonaisuuden, jossa lapsipolitiikan ja perhepolitiikan välinen rajanveto on välillä vaikeaa. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sen enemmän lapsi on riippuvainen perheestään. Suomessa lasten hyvinvointiin vaikutetaan usealla eri politiikan ja hallinnonalalla. Toimintaa tulee edelleen kehittää kohti aitoa yhdessä tekemistä yhteisöllisyyttä lisäämällä.

Kirjan loppuosassa paneudutaan suomalaiseen lasten hoito- ja kasvatusjärjestelyiden kehittymiseen julkishallinnon palveluissa ja niihin liittyvässä ohjauksessa viime vuosisadan aikana. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti julkishallinnon luomat puitteet kasvuyhteisöille. Päivähoito käynnistyi ehkäisevän köyhäinhoidon järjestämisestä kohti kotikasvatusta tukevien laitosten perustamista, jolloin puhuttiin päivähuollosta. Päivähoitolainsäädäntö luotiin vuonna 1973, ja tuolloin perhe määrittä ensimmäisen kerran ainakin periaatteessa

päivähoidon tarpeen. Varhaiskasvatuksella tässä tarkoitetaan kaikkea alle kouluikäisten lasten kasvatusta, hoitoa ja opetusta. Päivähoito on palvelujärjestelmä, jossa toteutetaan varhaiskasvatusta.

Lapsen oikeuksien sopimuksen neljä periaatetta – syrjimättömyys, lapsen etu, oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen sekä lapsen osallisuus – liittyvät kaikki niin yhteiskunnalliseen päätöksentekoon kuin lasten kasvatusyhteisöihin. Kaikkien kasvattajien tulee sisäistää ajatukset lapsen omista oikeuksista, jotta lapsia voidaan tukea heidän kasvaessaan ja kehittyessään oikeuksiensa toteuttamisessa. Lasten oikeudet tuovat kasvattajille velvollisuuksia. Kasvattajat ohjaavat ja kasvattavat lasta joustavasti jokaisen lapsen kehittyvien ominaisuuksien ja tarpeiden mukaan. Lapsella on oikeus olla yksilönä yhteisössä. Tällöin huomion kohteena on sekä yksilöllinen että yhteisön jäsenenä kehittyminen. Ymmärrettävä kommunikointi pienten lasten kanssa edellyttää kasvattajilta kiinnostusta ja osaamista eri-ikäisten ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Vuorovaikutuksen laatu vaikuttaa merkittävästi yhteisöllisyyden kokemukseen. Tietoisuus lasten oikeuksista vahvistaa kasvuyhteisön yhteisöllisyyden rakentamista.

Kirjan loppuosassa avataan myös Suomen lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikkaa sekä selvitetään yhteiskunnan haasteita lapsen oikeuksien toteutumisessa. Erilaiset yhteiskunnalliset haasteet kuuluvat kasvattajien arkeen ja vaikuttavat kasvatustyöhön. Varhaiskasvatusta ohjaavat periaatteet koostuvat kansainvälisistä sopimuksista, lainsäädännöstä sekä erilaisista valtakunnallisista ja kunnallista ohjelmista, suunnitelmista ja ohjeistuksista. Lapsilähtöinen toiminta, lasten toimijuuden korostaminen sekä heidän osallisuutensa mahdollistaminen ovat kiinnostuksen kohteita niin varhaiskasvatuksen hallinnossa ja varhaiskasvatuspolitiikassa, varhaiskasvatuksen tutkimuksessa kuin käytännön kentälläkin.

Kirjan tavoitteena on lisätä kasvattajien tietoisuutta lasten yhteisöistä ja yhteisöllisyydestä sekä niiden merkityksestä lapselle. Oman kasvatustoiminnan reflektointi voi johtaa oivaltamaan kasvatuksen arjessa yhteisöllisyyden merkityksen. Yhteisöllisyyttä voidaan pitää

kasvattajan työväliseenä. Olennaista on huomioida lasten näkökulma sekä lasten toimijuuden löytäminen yhteisöllisyydessä. Yhteisenä teemana läpi kirjan kulkevat kuitenkin lapsi ja yhteisö mikrotasolta makrotasolle. Jo syntymästään asti lapsi kuuluu erilaisiin yhteisöihin ja on osa perhettä, sukua ja muuta lähiyhteisöä, joihin yhteiskunnan toiminta ja kulttuuri vaikuttavat.

Pohdittavaa

- Mitä yhteisöllisyys merkitsee ihmisille nyt ja tulevaisuudessa?
- Tarvitaanko yhteisöllisyyteen yhteisiä arvoja?

Lähteet

- Corsaro, W. A. 2011. *The sociology of childhood*. Los Angeles: Sage/Pine Forge Press.
- Hautamäki, A. 2005. Poliitiikan paluu. Teoksessa A. Hautamäki, T. Lehtonen, J. Sihvola, I. Tuomi, H. Vaaranen & S. Veijola (toim.) *Yhteisöllisyyden paluu*. Helsinki: Gaudeamus, 31–59.
- Kaipio, K. 1999. *Kasvattava yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän koulutuskeskus.
- Kaukoluoto, E. 2010. Onko varhaisen tuen päiväkotiki mahdollinen? Tutkimus varhaiskasvatuksen yhteisöllisestä kehittämisestä. *Kasvatustieteellisiä tutkimuksia* 231. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Koivula, M. 2010. Lasten yhteisöllisyys ja yhteisöllinen oppiminen päiväkodissa. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*, 390. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa O. Ikonen & P. Virtanen (toim.) *Erlainen oppija*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–196.
- Wilkinson, R. & Pickett, K. 2010. *The spirit level. Why equality is better for everyone*. UK: Penguin Books.